

Linguistic and Artistic Analysis of Dialectal Words in the Works of Shukur Kholmirezayev

Second-year student of Termez State University

Choriyev Nurbek Jumanazar o'g'li

Annotation: This article provides a linguistic and artistic analysis of dialect-related words that are characteristic of Shukur Kholmirezayev's work, especially his stories. We also see the writer's skill in citing vocabulary specific to the Kipchak dialect. The main goal of this study is to convey the essence of this masterpiece to readers and make a small contribution to the field of literary studies.

Keywords: Sheva, dialect, linguoculturology, bo'yra, pocha, bo'tana, darcha, linguistic and literary analysis.

Shukur Xolmirzayev asarlarida shevaga oid so'zlarning lingvistik hamda badiiy tahlili

Termiz davlat universiteti 2-kurs talabasi

Choriyev Nurbek Jumanazar o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayev ijodiga, ayniqsa, hikoyalariga xos bo'lgan shevaga oid so'zlarning lingvistik va badiiy tahlili beriladi. Shuningdek, yozuvchining qipchoq lahjasiga xos leksikalarning keltirishidagi mahoratini ham ko'ramiz. Mazkur tadqiqotning bosh maqsadi ushbu durdona asarning asosini o'quvchilarga yetkazish hamda adabiyotshunoslik sohasiga oz bo'lsa-da hissa qo'shishdir.

Kirish so'zlar: Sheva, lahja, lingvokulturologiya, bo'yra, pocha, bo'tana, darcha, lingvistik va badiiy tahlil.

Аннотация: В статье дается лингвистический и художественный анализ диалектных слов, характерных для творчества Шукура Холмирзаева, особенно его рассказов. Мы также видим мастерство писателя в цитировании лексики, характерной для кипчакского диалекта. Основная цель данного исследования —

донести до читателей суть этого шедевра и внести хотя бы небольшой вклад в область литературоведения.

Ключевые слова: Говор, наречие, лингвокультурология, буйра, почта, бутана, дарча, лингвистический и художественный анализ.

Shukur Xolmirzayev asarlari o'zbek nasrida tabiiylik, hayotiylik va milliy ruhni ifodalashda alohida o'rin tutadi. Yozuvchining ijodida sheva unsurlarining qo'llanishi ayniqsa muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Avvalo, Xolmirzayev asarlarida sheva qahramonlarning individual xususiyatlarini ochishda xizmat qiladi. Har bir obraz o'ziga xos nutq bilan gavdalanadi va bu nutq orqali uning ijtimoiy kelib chiqishi, yashash muhiti hamda ichki dunyosi yaqqol ko'rinadi. Masalan, qishloq muhitida yashovchi oddiy insonlar nutqida mahalliy lahjaga xos so'z va iboralar qo'llanilib, obrazlar yanada jonli va ishonarli tasvirlanadi.

Ikkinchidan, sheva yozuvchining tasvirlayotgan muhitini real va tabiiy ko'rsatishga xizmat qiladi. Xolmirzayev ko'pincha qishloq hayotini, oddiy odamlar turmushini tasvirlagani bois, ularning nutqini adabiy tilga to'liq moslab yubormaydi. Aksincha, sheva elementlarini saqlagan holda, o'quvchini voqea sodir bo'layotgan makon va zamonga yaqinlashtiradi. Bu esa asarning badiiy ishonchliligini oshiradi.

Yana bir muhim jihat shundaki, sheva asarlarda milliy koloritni yaratadi. Yozuvchi o'z qahramonlari tilida xalqona iboralar, maqollar, kinoyali gaplardan keng foydalanadi. Natijada matnda xalq ruhiyati, urf-odatlar va dunyoqarashi aks etadi. Bu esa o'quvchida milliy o'zlikni anglash hissini kuchaytiradi. Bundan tashqari, sheva ayrim hollarda kulgi va istehzoni ifodalash vositasiga ham aylanadi. Qahramonlarning sodda, ba'zan qo'pol yoki kulgili nutqi orqali yozuvchi hayotdagi ayrim kamchiliklarni yumor bilan ochib beradi. Bu usul asarning ta'sirchanligini yanada oshiradi. Quyida yuqoridagi fikrlarimizni misollar bilan izohlaymiz:

Bo'tana – 1. Loyqa, qum, tuproq kabilar aralashgan (suv haqida). Bir joyga to'planib, tutqun bo'lib turgan bo'tana suv qirg'oqni buzib yubordi. E.Usmonov. Yolqin.

Soy va ariqlarda sumalakrang bo'tana shiddati oshib boradi, pishqiradi. S.Nurov, Narvon.

2. Loyqasimon, kir tusli, xira. Qiyom bo'tana bo'lmay, tiniq tusda bo'lishi lozim. K.Mahmudov, O'zbek taomlari.

(Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 34-betdan)

Bo'yra – bo'yra, bordon; qamish. Tozalangan qamish cho'pidan to'qilgan to'shama. Eslaringizdami... Zokirxo'ja qassoblar gilam ustida o'tirganda, biz o'tirishga bo'yra ham topolmas edik. P.Tursun, O'qituvchi.

Gadoyboy bo'yraga chordana qurib o'tirdi-da, fotiha qildi. H.G'ulom, Feruza. Tolzordagi tepasi bo'yra bilan yopilgan yozlik choyxonada odam uncha ko'p emasdi. S.Ahmad, Saylanma.

Bir bo'yra 1) eni-bo'yi bo'yra hajmicha keladigan. Bir bo'yra yer. ...uyning orqa devori bir bo'yra eni kesib tushirilgan bo'lib, qorayib ko'rinardi. A.Qodiriy, O'tkan kunlar.

Bir bo'yra yerning pichani o'rib olinsa, bir mashina chiqaveradi. M.Ahmadjonov, Balli, zarbdorlar!

Rixsixon bir bo'yragina yerga ekilgan piyozni o'toq qilayotgan edi. S.Zunnunova, Go'dak hidi;

2) bir bo'yraning ustiga joy bo'ladigan. Bir bo'yra sholi. Bo'yra puli tarixiy. Eski maktablarda talabalar o'tiradigan bo'yralarni yangilash uchun vaqti-vaqti bilan otanalardan olingan pul. – Chog'imda, payshanba puli ham, supurgi puli ham, bo'yra puli ham olmasa kerak. Yo olarmikan-a? – Yo'g'e, o'libdimi! M.Ismoilij, Farg'ona tong otquncha.

Hozirgi eski maktablarimizda bolalar har payshanba non yoki nonning pulini olib boradilar. Bundan boshqa bo'yra puli, ko'mir puli... ham bor. Oybek, Tanlangan asarlar.

(Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 34-betdan)

Yuqoridagi "bo'yra" so'zida qipchoq lahjasiga, ayniqsa, Surxondaryo hududiga mos insonlarning yashash tarzi aks etadi. Bu nafaqat lingvistik va badiiy tahlilnigina emas,

balki Surxon xalqining lingvokulturologik jihatini ham ochib beradi: janubiy viloyatlarning milliy koloritini ham ko'rsatib bermoqda. Tubanda yana ham tushunarliroq bo'lishi uchun shu kabi bir qator misollar:

Darcha – eshikcha. 1. Ilgari vaqtlarda deraza vazifasini o'tagan bir yoki qo'sh tabaqali eshikcha. Ota darvozaga tamba tirab, qo'shnining darchasidan o'tib, ko'chaga chiqdi. S. Nurov, Narvon.

To'tibu Zumradning qo'lidan xatni tortib olib, darcha tomon yugurdi. S. Zunnunova, Olov.

2. Eshik yoki devorga o'rnatilgan kichkina eshikcha yoki deraza. Ko'pincha yopiq bo'ladigan kassa darchasidan yoqimli zarhal nur tushib turadi. P. Qodirov, Uch ildiz. Ochiq darchaning yupqa romiga ikki tirsagi bilan tayanib, tashqariga ko'z soldi. A. Muxtor, Asarlar.

Darchalarga atlas va shoyi pardalar tutilgan. M. Osim, Karvon yo'llarida.

3. Ko'chma: foydalanish, kirish imkoni; yo'l. Dasturxon ustida qizidi suhbat. Ochdi go'yo birdan fan darchasini. M. Ikrom.

Qaysi bir odamning baxtiga yorsan, Ochildimi senga tole darchasi A. Oripov, Yillar armoni.

Ezgulik darchasin chertmadi bekor, Sokin kechib o'tdi o'tu suvidan. Otayor, Oq fasl. Biqinidan, peshonasidan (yoki qulog'ining tagidan) darcha ochib qo'ymoq - Qulog'ining tagiga bir tushirmoq; kaltaklab yoki sovuq qurol bilan jarohatlamoq (do'q, po'pisa iborasi). Hotam sho'ro ko'rib qolsa, naq peshonangdan darcha ochadi. M.M.Do'st, Lolazor.

Hozir peshonasidan darcha ochib qo'yamiz, ana undan keyin hech nima esidan chiqmaydigan bo'ladi. A. Ko'chimov, Halqa.

(Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 60-betdan)

Pocha – kichik oyoq; oyoqning pastki qismi; qo'y va b. hayvonlar oyog'ining ovqat sifatida yeyiladigan pastki qismi.

1. Hayvonlar oyog'ining tizzadan pastki qismi. Bo'ri qo'yning pochasidan olibdi. Uloqchi, qamchinning dastasini tishlab, uloqning pochasidan tortadi. Gazetadan.

2. Oyoqning tizza bilan to'piq o'rtasidagi qismi; boldir. It pochamdan oldi. Nusratbekning tanidagi titroq biroz pasaydi. Sekin, salmoqli odimlab borayotib, o'z xatti-harakatini oqlashga urinib, o'ziga tasalli bera boshladi: «Yo'ldan chiqqan har qanday daydi laycha vovullab, pochamga yopishsa, indamay ketaveramanmi». S. Nurov, Narvon.

G'aybulla qizarib, o'rniga borib o'tirmoqchi edi, Hasan uning pochasiga yopishdi. S. Siyoev, Yorug'lik.

3. Shimning, shalvarning tizzadan pastki qismi. Nizomjon, sholikorlikka kiraman, deb shimining pochasini shimarayotgan edi, To'lanboyning o'g'li kelib qoldi. S. Ahmad, Ufq.

Og'zidagi nosini tupurib, bismillo, deganicha shimining pochasini shimarib, ketmon bilan o'raga tushdi. S. Ahmad, Saylanma.

4. Ustki uzun kiyimning etagiga tikilgan jiyak, hoshiya. - [Shoir] Shohi to'n ustidan.. qunduz pochasi bor po'stinini kiydi. Oybek, Navoiy.

5. Poya, oyoq. Stul pochasi. Ota pismiqli kelib, karavotning pochasiga suyandi. E. Rahimov, Ajab qishloq.

6. Pillapoya, pog'ona. Mirziyod.. oyog'ini narvon pochasidan asta oldi. A. Mirahmedov, Kulgan chechaklar.

(Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 3-betdan)

Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayev asarlarida sheva unsurlarining qo'llanishi tasodifiy yoki faqat bezak vazifasini bajaruvchi hodisa emas, balki chuqur badiiy-estetik ahamiyatga ega muhim vositadir. Yozuvchi shevani o'z ijodiy konsepsiyasining ajralmas qismi sifatida qo'llab, asarlarida hayotiy haqiqatni yanada ishonarli va ta'sirchan ifodalashga erishadi. Eng avvalo, sheva orqali adib o'z qahramonlarini "tiriltiradi". Ularning nutqi sun'iy emas, balki real hayotdan olingan, tabiiy va jonli bo'lib eshitiladi.

Bu esa o'quvchiga obrazlarni nafaqat tushunish, balki ularni his qilish, ular bilan ma'naviy yaqinlik hosil qilish imkonini beradi. Natijada asardagi voqealar o'quvchi ongida oddiy tasvir emas, balki go'yo real hayot parchasidek gavdalanadi.

Shuningdek, sheva yozuvchi tasvirlayotgan ijtimoiy-madaniy muhitni chuqurroq ochishga xizmat qiladi. Xolmirzayev qalamiga mansub qishloq hayoti tasvirlarida sheva o'sha makonning ajralmas belgisi sifatida namoyon bo'ladi. Bu orqali muhitning ruhiyati, odamlarning dunyoqarashi, turmush tarzi va hatto ularning ichki kechinmalari ham yanada aniqroq aks etadi.

Bundan tashqari, sheva milliy o'zlikni saqlash va ifodalashning muhim vositasidir. Yozuvchi xalq tilining boy qatlamlarini asarlariga olib kirish orqali nafaqat adabiy til imkoniyatlarini kengaytiradi, balki xalqning og'zaki ijodiga xos ohang, ibora va ma'nolarni ham badiiy matnga singdiradi. Bu esa asarlarning milliy ruhini kuchaytiradi, ularni o'zbek adabiyotining betakror namunalariga aylantiradi.

Yana bir jihat shuki, sheva orqali muallif ayrim ijtimoiy muammolarni ham nozik tarzda yoritadi. Qahramonlar nutqidagi soddalik, ba'zan keskinlik yoki kinoya hayotdagi ziddiyatlarni yanada yorqinroq ko'rsatadi. Shu tariqa sheva nafaqat tasvir vositasi, balki muayyan g'oyani yetkazuvchi kuchli badiiy instrumentga aylanadi.

Umuman olganda, Shukur Xolmirzayev ijodida sheva — bu obraz yaratish, muhitni jonlantirish, milliy ruhni ifodalash va asarning umumiy badiiy ta'sirini oshirishga xizmat qiluvchi ko'p qirrali vositadir. Aynan shu xususiyat uning asarlarini o'quvchiga yaqin, samimiy va unutilmas qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Холмирзаев Шукур. Танланган асарлар: Ҳикоялар. –Т.: “Шарк”2009.
2. Танланган асарлар: Ҳикоялар. –Т.: “Шарк”2020.
3. То'хта Boboyev. Adabiyotshunoslik asoslari. O'zbekiston nashriyoti. Toshkent-2002.
4. Dilmurod Qur'onov. Adabiyotshunoslikka kirish . Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. Toshkent- 2004.

